

MIROSLAV BERTOŠA: ZLIKOVCI I PROGNERICI (SOCIJALNO
RAZBOJNIŠTVO U ISTRI U XVII. I XVIII. STOLJEĆU)

IKK »Grozđ«, Pula 1989, str. 254.

Djelo M. Bertoše usmjereno je proučavanju fenomena razbojništva u mletačkom dijelu Istre u XVII i XVIII stoljeću. Zamišljena kao znanstvena studija, knjiga otvara vrata prema tematski zapostavljenim problemima istarske socijalne povijesti, donoseći pritom neke preliminarne teze za buduće analitičke monografije. Autor pritom nastoji u prvom redu definirati odrednice istarskog razbojništva, a zatim ih uklopiti u prostrani i kronološki kontekst evropskih, balkanskih i mediteranskih varijanata tog fenomena.

U kratkom uvodnom poglavlju »Razbojništvo stare Evrope« (13—20) autor ukazuje na banditizam kao na organiziranu kriminalnu djelatnost u razvijenim evropskim društvima predindustrijskog doba, ističući kako intenzitet pojava, kao i napetosti i sukobi koje ona izaziva, nisu jednaki u svim zemljama. Navodeći ruralni banditizam, koji je, vođen od »opasnih grupa« bio dominantan u Istri još i tijekom XIX stoljeća, autor ukazuje da je Hobsbaumova paradigma »socijalnog banditizma« neprimjerena na proučavanje istarskog slučaja, koji se u XVII stoljeću sve više udaljava od modela evropskog razbojništva.

U prvom dijelu knjige »Križa i nasilje« (23—72) oslikano je istarsko društvo XVI—XVIII stoljeća, koje je, pogođeno višeslojnim krizama, pogodovalo razmahivanju ruralnog banditizma. Kolonizacija depopuliranih područja pritom je bila praćena znatnim poremećajima i ogorčenom borbom potčinjenih slojeva stanovništva za održanje egzistencije. Život na rubu vodio je često u razbojništvo, o čemu svjedoče bezbrojni izvještaji, uputstva i zaključci predstavnika vojne i civilne vlasti u Istri. Sukobi između sela, obitelji i pojedinaca iz domaće sredine i koloniziranih grupacija, krađe, otimanja i drugi oblici nasilja svakodnevlje su istarskih sela, uzrokujući stalno prisutnu psihozu straha i ugroženosti. Prilike se nisu sredile niti nakon velikih migracijskih valova, te je i druga generacija doseljenika u Istru još uvijek nasiljem rješavala konfliktne situacije i potvrđivala svoj status. Proces socijalizacije i ostvarivanja tolerantnih oblika suživota tekao je stoga izuzetno sporo, a nesposobnost lokalne vlasti da se efikasnije obračuna sa nosiocima nestabilnosti samo su produžavali poluanarhičnu situaciju na vangradskim prostorima Istre.

Drugo poglavlje »Opasne grupe« (73—178) prikazuje, na osnovu proučavanja sudskih parnica i službenih izvještaja mletačke vlasti, osebnost djelovanja različitih zlikovačkih družina istarskog sela. Često sastavljene od konoliziranih žitelja koji su se sporo uklapali u novu sredinu, grupe su predstavljale strah i trepet za miran seoski živalj, pri čemu autor napose prikazuje primjer »umaka« ili otimanje djevojaka, kao na relikv prenesen migracijama iz Poljičkog primorja i drugih krajeva u XVI i XVII stoljeću. Donoseći izvještaje svjedoka prilikom saslušanja, autor ukazuje da je višestoljetno egzistiranje sesilnog seljačkog svijeta i razbojničkih družina dovodilo do osebnih crta u njihovoj komunikaciji. Doticaji sa razbojnicima tradicionalno su nje govali ugošćavanje, kao oblik ponude jela i pića, pri čemu razbojници štede ukućane i imovinu od nasilja i pljačke. Ipak, promišljeni suživot sa zlom nije se temeljio na povjerenju i iskrenosti, već na himbenim lažima i moralnoj pokvarenosti s jedne i nužnim ustupcima s druge strane. Prikazujući, nadalje, itinerar kretanja razbojničkih družina uzduž sela, autor prikazuje tijek djelovanja pljačkaške družine u dijelu obitelji Lilić u XVIII stoljeću, koju je kult nasilja doveo do samouništenja. Poseban primjer družine je zadržana obitelj Filipas iz okolice Plomina u XVII stoljeću, a koja je, mješajući golemu radnu energiju za svakodnevne poslove sa otimačenjem i nasiljem, stekla znatnu ekonomsku moć. Razbojništvo u Istri mozaik je mnoštva pojedinačnih slučajeva, osebnih po svojim obilježjima. Svjedočanstvo toga je i primjer »zločinačke avanture seljaka iz Medulina god 1782—83« (155). Priznavši da ga je na pljačku kuće navelo »loše društvo« (160), krivac je svojom izjavom olakšao otkrivanje ostalih sudionika grabežnog poduhvata. Kazna koja je napokon slijedila predstavljala je po svojoj drastičnosti primjer spoja srednjovjekovne sankcije i modernog prosvjetiteljskog senzibiliteta, po kojem potpunog oprost nedjelja nikada ne može biti.

Treće poglavlje »Duboko korijenje razbojništva« (177—220) usmjereno je na razmatranje posljednjeg stoljeća mletačke vlasti u Istri. Predstavnik mletačke vlasti tri je stoljeća mučio problem suprotstavljanja moćnim razbojničkim dru-

žinama i smanjivanja broja prognanika koji predstavljaju osnovno jezgro organiziranog kriminala. Smatrajući bandite glavnim krivcem za opću nesigurnost, koparski podestati i kapetani, rašporski kapetani, puljski knezovi, providuri i drugi upravitelji gradova su u svojim relacijama predlagali vladi različite mjere rješavanja situacije u Istri, koja je, unatoč povremenim pokušajima, ostajale neriješenima. Pokušaji organiziranja »bandita protiv banditizma«, otkupa i pomilovanja bandita, ali i vojni pohodi »crne vojske« na ugrožene krajeve, nailazili su na prepreke unutar samih sela. Detaljniji opis proceduralnih postupaka vezanih za otkrivanje, gonjenje i uhićenje razbojnika pokazuje da je zakonska procedura bila spora i omogućavala razbojnicima da umaknu s poprišta nedjela ili pripreme obranu. Predstavnici mletačke vlasti koji su dolazili na službu u Istru uvijek su iznova zaticali pojavu razbojništva i bez većih uspjeha iznova stavljali na dnevni red svojih službenih dužnosti. Razbojništvo tijekom XVII i XVIII stoljeća nije zapadalo u krizu, ali je »dovodilo u krizu mnoge institucije istarskog društva i to ne samo seljačkog, već društva uopće« (195).

U poglavlju »Zaključna razmatranja« (198–220) autor još jednom ukazuje na svrhu nastanka studije o razbojništvu u Istri od XVI do XVIII stoljeća. Smatrajući da za istarsku zbilju nije prikladna spomenuta Hobsbaumova paradigma »socijalnog banditizma«, autor ukazuje da je istarski banditizam »poput evropskog, bio primitivan oblik organiziranog društvenog protesta, možda najprimitivniji koji je uopće poznat« (214). Političke, društvene, etničke i kulturne različitosti utjecale su na stvaranje osebujnih odrednica istarskog socijalnog razbojništva, koje je »nesumnjivo dio evropskog razbojništva, ali autohton i nepovnljiv, bogat i osebujan po svojim varijantama« (214). Posljednjih desetljeća XVIII stoljeća banditizam u Istri bio je djelomično ublažen, predstavljajući, međutim, »zlokobni i pogubni simptom društvenog nereda... i velike krize koju je preživljavala Prejasna Kraljica Mora« (218).

Završavajući razmatranje djela M. Bertoša potrebno je istaći da ono predstavlja izuzetan doprinos poznavanju jednog dijela marginalnog društva Istre u dugom vremenskom razdoblju od XVI do XVIII stoljeća. Mikrohistorija kao poseban oblik proučavanja svijeta svakodnevlja i pojedinačnih sudbina individualnih, malih ljudi, otkriva se iscrpnim iznošenjem arhivske građe, prvenstveno sudskih spisa i službenih mletačkih izvještaja. Svijest razbojnika, prognanika, zlikovaca, obiteljskih klanova, nacionalno homogenih i heterogenih i drugih raznovrsno zasnovanih razbojničkih družina, prikazan je u kontekstu općih, širih društvenih, političkih, demografskih i kulturnih prilika u Istri tijekom gotovo tri stoljeća povijesnog razvoja. Metodološki postupci, tematska usmjerenost i odabiranje reprezentativne problematike predstavljene na sugestiv i pjesnički izražen način, čini ovo djelo izuzetnim prinosom poznavanju socijalne historije jedne mikroregije od XVI do XVIII stoljeća.

Lovorka Čoralić

ILJAS HADŽIBEGOVIĆ: BOSANSKOHERCEGOVAČKI GRADOVI NA RAZMEĐU 19. I 20. STOLJEĆA

Sarajevo 1991, str. 290.

Povijesću pojedinih bosanskohercegovačkih gradova dosad se bavilo više historičara, ali je Iljas Hadžibegović prvi koji je na jednom mjestu pokušao objediniti sva istraživanja koja se odnose na povijest gradova u Bosni i Hercegovini na razmeđu 19. i 20. stoljeća. Hadžibegović je dosadašnje spoznaje proširio originalnim istraživanjima i napravio knjigu čiji se značaj sastoji u tome što predstavlja dalji korak u traganju za novim modelima istraživanja ne samo razvoja pojedinih gradova, već nastanak i razvoja gradske civilizacije uopće. Osnovni sadržaj knjige *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća* čine kvantitativni pokazatelj o strukturalnim preobrazbama u bosanskohercegovačkim gradovima do kojih dolazi koncem 19. stoljeća shodno modernizacijskim procesima što su zahvatili bosanskohercegovačko društvo u to doba. Polazište od kojeg je autor krenuo u istraživanje povijesti gradova u Bosni i Hercegovini

UDK 949.713

ISSN 0351-2142

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 24

ZAGREB

1991.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka ul.1

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, tehnologije i informatike.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859 1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547 2 — 84 — 1984.

RADOVI 24

Za izdavača
dr. Nikši Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

BOBAN mr. BRANKA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
BUDAK dr. NEVEN, Filozofski fakultet Zagreb
ČORALIĆ LOVORKA, prof. Demonjina 9 Zagreb
GOLDSTEIN dr. IVO, Filozofski fakultet Zagreb
GRGIN BORISLAV, Filozofski fakultet Zagreb
HRABAK dr. BOGUMIL, Filozofski fakultet Novi Sad
JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KEMBEROVIĆ HUSNIJA, prof. Sarajevo
KARAMAN dr. IGOR, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
KOLAR DIMITRIJEVIĆ dr. MIRA, Filozofski fakultet Zagreb
KOSTELAC ANA, student Filozofski fakultet Zagreb
KRIŽAK TIMUR, student Filozofski fakultet Zagreb
LABAŠ RENATA, student Filozofski fakultet Zagreb
LEČEK SUZANA, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
MIROŠEVIĆ dr. FRANKO, Školska knjiga, Zagreb
OČAK dr. IVAN, Kroflinova 38 Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest Zagreb
POLIĆ BOBIĆ dr. MIRJANA, Filozofski fakultet Zagreb
PRLENDER mr. IVICA, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr. PETAR, Arhiv JAZU Zagreb